

ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ДИСТАНЦИОНЕН АНАЛИЗ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТТА НА БАНКИТЕ

Резюме. В статията се разглеждат някои особености и възможности за извършването на външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на банките на базата на публично достъпна информация. Вниманието се фокусира върху дефинирането на изходните параметри (критерии), върху които може да се основава съответната оценка. На тази основа се обосновава система от количествени показатели за оценяване на всеки индивидуален критерий.

Ключови думи: банки, банкова конкуренция, конкурентоспособност на банките, дистанционен анализ
JEL: G21

През последните десетилетия в развитието на банковите системи се очертават редица общи закономерности: дерегулация на банковото дело, глобализация на банковата дейност, разширяване обхвата на иновациите във финансовата сфера, диверсификация и разрастване кръга на предлаганите от банките продукти и услуги, намаляване на различията между специализираните и универсалните банки, изостряне рисковия профил на банковата дейност, по-високи капиталови изисквания към банките, концентрация на банковия капитал и т.н. Споменатите тенденции стават причина за засилване остротата на банковата конкуренция. На тази основа все по-често на преден план излиза проблемът с конкурентоспособността на банките и нейното оценяване. Изострянето на конкуренцията и необходимостта от поддържане и засилване конкурентните позиции на кредитните институции поставя пред техните мениджъри далеч по-komplицирани и трудни за разрешаване въпроси в сравнение с миналото.

От информация за конкурентните позиции на банката се нуждае не само нейния вътрешен мениджмънт. Потребност от такава имат и различни външни пазарни субекти, с които тя влиза в определени взаимоотношения – вложители, кредитоискатели, инвеститори и др. Чрез оценяване на нейната текуща или бъдеща конкурентоспособност те се стремят да направят удачния избор на банка и да определят целесъобразността и перспективите за евентуални взаимоотношения с нея. Поради тази причина въпросите, касаещи дистанционния анализ на конкурентоспособността на банките, имат съществена актуалност и значимост в съвременните условия. Това определя *целта* на настоящата разработка – да се представят и аргументират специфични критерии и показатели за дистанционно оценяване на банковата конкурентоспособност.

* * *

Външният (дистанционният) анализ конкурентоспособността на банките притежават редица специфични характеристики. Те следва да се имат предвид при изграждането на система за дистанционен анализ на конкурентоспособността.¹

Не може да не се признае фактът, че за някои важни насоки на анализа на конкурентоспособността на банките няма официално публикувани сведения за всички банки или наличната информацията не винаги е съпоставима, което създава известна проблематичност. За да се елиминира или компенсира това, при дистанционния мониторинг се налага включването на повече показатели, което разбира се не трябва да е самоцелно. По-скоро е необходимо вниманието да се фокусира върху

¹ Вж. **Семенович, Ю.** Методическите основи на оценката на конкурентоспособността на комерческия банк (Автореферат на дисертацията за степен на кандидат в икономически науки). Новосибирск, 2012; **Колесов П. Ф.** Модел на оценката на конкурентоспособността на комерческия банк (в Проблеми и перспективи на икономиката и управлението: материали на международна научна конференция (г. Санкт-Петербург, април 2012 г.)). – СПб.: Реноме, 2012; **Велев, Мл.** Оценка и анализ на фирмената конкурентоспособност. С., 2004; **Баталов, А.** и др. Банковска конкуренция. М., ЭКЗАМЕН, 2002; **Верников, А. В., А. Анисимова.** Структура на рынка на банковите услуги и нейното влияние на конкуренцията. – сп. Денги и кредит, 2011, бр. 11; **Коробов, Ю. И.** Банковска конкуренция на съвременния етап (<http://finanal.ru>); **Миланов, В.** Теоретичните основи на междубанковата конкуренция. – Банки, инвестиции, пари, 2009, бр. 9 – 10; **Ракша, А. Д.** Конкуренция в банковата сфера (<http://finanal.ru>)

такива, които имат съществена информационна значимост от гледна точка на поставените цели. Ясно е, че ако се използват много на брой показатели, информационната стойност на които е ниска, оценъчната система, от една страна, технически ще се усложни, а от друга – това няма да доведе до повишаване качеството на получените резултати и прецизността на направените изводи.

Обхватът на дистанционните анализи в някои отношения е сравнително по-ограничен, тъй като те се базират на информация, която е официално публикувана и публично достъпна. Затова използваната техника за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките би следвало да е насочена към такива насоки на анализа, които могат да се осъществят на основата на публикуваните отчети за финансовото състояние и справките към тях, на отчета за финансовите резултати, на годишните финансови отчети и т.н. Информацията в тях има това предимство, че тя има официален характер, което придава на оценките, базирани на публичната отчетност, обективен вид.

В системите за дистанционен мониторинг преобладават количествените критерии – те до голяма степен са изградени върху основата на количествен анализ. Това е обяснимо, защото посредством външен анализ само на базата на публично достъпна информация критериите с качествен характер трудно се конкретизират.

Специфична особеност, а донякъде и слабост на част от системите за външен (дистанционен) анализ на конкурентоспособността на банките, базирани на сведения от официалните финансови отчети, е, че те отразяват текущото равнище на конкурентоспособност на банката (т.е. към момента на публикуване на съответните отчети). Това поражда трудности поне в две насоки. От една страна, за субектите, ползващи резултатите от анализа (вложители, кредитоискатели, инвеститори, акционери и др.), от гледна точка на своите бъдещи отношения със съответната банка, има значение не само сегашното равнище на конкурентоспособност, но и нейното изменение в бъдеще – възможността от запазване, подобряване или влошаване на конкурентоспособността ѝ в перспектива. От друга страна, за оформянето на крайните резултати от анализа се изисква време, необходимо за събирането на нужната информация, нейното систематизиране, обобщаване, обработка и т.н. През това време е възможно текущата конкурентоспособност на банката да се промени, поради протичането на процеси от разнороден характер. Затова считаме за рационално, ако системата за дистанционен анализ е конструирана така, че да позволява прогнозиране на бъдещата конкурентоспособност на банката. Подходящ начин за това е използването на *динамичния анализ*, т.е. *анализ на тенденциите*. Той позволява да се изследват промените на избраните показатели за няколко последователни периода. Така изпъкват закономерностите в развитието на конкурентоспособността на банката, като вниманието се фокусира върху фактора “време”. Идеята е да се очертае каква е текущата конкурентоспособност на съответната банка и какви са очакванията за нейното развитие в бъдеще.

Моделът за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките има за крайна цел да формира комплексна оценка за нейното равнище. В този смисъл от съществена важност за достигането до коректни резултати и изводи са:

- *определяне на изходните параметри (критерии), върху които се основава оценката.* Това са компонентите, очертаващи рамката на оценъчната система. Критериите следва адекватно да изразяват същностната характеристика на банковата конкурентоспособност и гледните точки, от която тя може да бъде оценявана. Резултатите от анализа в много голяма степен зависят от избора на подходящи критерии;

- *обосноваване на система от показатели за оценяване на всеки индивидуален критерий.* Това са компонентите, очертаващи съдържанието на системата. Като се има предвид информацията, с която се разполага, следва да се подберат възможно най-подходящите показатели – тези с най-висока информационна значимост от гледна точка на характеристиката на съответния критерий.

В по-нататъшното изложение нашето внимание е насочено именно към обосноваването на възможните критерии и показатели за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките на базата на публично достъпна информация.

* * *

Конкурентоспособността на банките има няколко съществени характеристики, а именно:

- *банковата конкурентоспособност е пазарно понятие.* Тя характеризира пазарните позиции на дадена банка спрямо своите конкуренти. В този смисъл конкурентоспособността придобива значимост най-вече за пазари, близки до насищането с банковите продукти;

- *комплексен характер* – в нея се фокусират възможностите за използване на разполагаемия разнороден потенциал на банката (организационен, финансов, кадрови и административен). Банковата конкурентоспособност е интегрален индикатор за рационалното използване на целия съществуващ потенциал от разнородни компоненти. Дадена банка може да има безспорни конкурентни предимства в определен аспект, но сериозно да отстъпва пред своите преки конкуренти в друга или други насоки;

- *относителен характер* – конкурентоспособността може да се определи количествено преди всичко чрез сравняването на състоянието и резултатите от дейността на една банка спрямо други, с които тя може да бъде съпоставена.

- *динамичен характер* – конкурентоспособността не е постоянна величина, а може непрекъснато да се променя във времето. Следователно трябва да се отчита не само моментната пазарна позиция, заемана от банката, но и тенденциите в развитие на нейния пазарен потенциал. Дори хипотетично в характера на дейността на дадена банка нищо да не се променя, фактът че характеристиките на други банки междувремето са се изменили, променя равнището на конкурентоспособността на дадената банка;

- нивото на конкурентоспособност на определена банка представлява интерес не само за вътрешния ѝ мениджмънт, но и за редица външни субекти – клиенти, инвеститори, акционери, рейтингови агенции и т.н. Те имат потребност от използването на модели за външен (дистанционен) анализ и оценка на банковата конкурентоспособност, базирани основно на публично достъпна информация.

Следователно анализът на банковата конкурентоспособност би следвало да се извършва от различни гледни точки. Трудно може да се намери някакъв интегрален критерий за нейното оценяване. За нуждите на дистанционния анализ смятаме, че особено важни са следните четири **количествени критерия**:

- **Пазарно присъствие на банката** – сериозното пазарно присъствие създава възможности за разширяване на пазарните дялове, за задържане на традиционните и за привличане на нови клиенти, за разширяване кръга на предлаганите банков продукти и т.н. При пазари, близки до насищането, наличието на стабилни пазарни позиции е чувствително конкурентно предимство.

- **Финансова устойчивост на банката** – трудно може да се оспори фактът, че финансовото състояние и финансовите резултати на банките от една страна са от изключителна важност за увеличаване на конкурентоспособността им, а от друга – те са концентриран израз на нейното равнище. Постигането и поддържането на устойчиви нива на рентабилност, качество на активите, капиталова адекватност и ликвидност, съчетани по оптимален начин, отразяват съществени предимства на дадената банка пред своите конкуренти. Тъкмо затова в повечето случаи финансовата устойчивост се приема за един от водещите критерии при оценяването на конкурентоспособността на банките.

- **Ефективност на банковата дейност** – един от постоянните стремежи на банковия мениджмънт е да оптимизира отношението между изразходваните ресурси и получените резултати с цел да се получи по-голяма ефективност. Известно е, че ефективността изразява зависимостта на полезния ефект (резултат) към разходите (ресурсите) за неговото получаване. Възможността банката да получава максимален ефект при определени разходи или да постига определен ефект при минимални разходи е изключително важно конкурентно предимство. Затова считаме за удачно ефективността на банковата дейност да се приеме като един от ключовите критерии при оценяване конкурентоспособността на банките. По-високата ефективност в дейността при равни други условия осигурява и по-голяма конкурентоспособност.

- **Растеж на банката** – едва ли е възможно да се осигури просперитет на една финансова институция и каквито и да са изгледи за успех в борбата със своите конкуренти без необходимия за това растеж и разширяване на мащабите на нейната дейност. Нещо повече, този растеж следва да създава и поддържа съответната оптималност. Става дума за такъв растеж, който не накърнява и не нарушава вътрешния синхрон, балансираност и пропорционалност в дейността на банката. Например чувствително нарастване и то за дълго време на кредитите при неизменен собствен капитал, съществен прираст на влоговете без растеж на кредитите, увеличаване на активите и при намаляващи приходи от продажби и т.н. или би породило вътрешен дисбаланс, или би предизвикало нарушения на някои регулаторни изисквания. Оптималният растеж на банката е един от важните критерии за нейната конкурентоспособност спрямо останалите.

Очертаните критерии естествено са взаимосвързани, но всеки един от тях е носител на специфична информационна значимост, която трябва да бъде използвана чрез прилагането на *система от подходящи показатели*.

Пазарното присъствие на банката в много голяма степен зависи от това доколко нейните продукти са достъпни до клиентите. Достъпът на банковите продукти до клиентите има както качествени, така и количествени измерения. В качествено отношение той силно зависи от цената на банковите продукти, от традициите, от качествено обслужване на клиентите, от имиджа на банката и т.н. За нуждите на дистанционния анализ обаче тези качествени индикатори трудно могат непосредствено да се използват най-вече поради недостига на публично достъпна и най-вече на съпоставима информация. Затова считаме, че един удачен количествен показател, с който пряко може да се оцени достъпността на банковите продукти до клиента, е *броят на териториалните подразделения и обслужващи офиси на съответната банка*. При равни други условия, добре развитата клонова мрежа на дадена банка създава съществено конкурентно предимство пред останалите. Разбира се, има значение и рационалното разпределение на териториалните подразделения по отделни региони, защото недостига на структурни подразделения в едни региони няма как да се компенсира с излишни такива в други.

Една от най-основните насоки на конкуренцията между банките е тази в областите на кредитирането, влогонабирането и инвестициите. Те се явяват сърцевината на банковата дейност. Оценката за пазарното присъствие на кредитния и влогонабирателния пазар, както и на пазара на ценни книжа има съществена информационна значимост, когато става дума за конкурентоспособността на финансовите институции. В тази смисъл удобни измерители за пазарните позиции на банката са нейните пазарни дялове в съответната насока.

Разграничават се абсолютен и относителен пазарен дял. Абсолютният пазарен дял изразява частта, която обхваща съответната банка в определена дейност, в рамките на цялата банкова система на страната. Относителният пазарен дял е по-тясно понятие и изразява частта, която тя заема в определена дейност, в рамките само на групата банки-конкуренти, с които непосредствено се сравнява. Тъй като при анализа на конкурентоспособността обект на внимание са сравнявани банки-конкуренти, смятаме за по-удачно при количественото оценяване на тяхното пазарно присъствие използването на относителните им пазарни дялове, респ. *относителен пазарен дял на кредитите, относителен пазарен дял на депозитите и относителен пазарен дял на инвестициите в ценни книжа*. При равни други условия по-големият относителен пазарен дял индикира по-значително пазарно присъствие, респ. по-голяма конкурентоспособност.

Релацията „продукти – клиенти“ от гледна точка на банката намира концентриран израз във величината на нейните приходи от продажби. Последните изразяват мащабите и качеството на дейността, свързана с обслужването на клиентите по повод предлагането и търсенето на различни видове банкови продукти. Колкото е по-голям размерът на приходите от продажби, при равни други условия, толкова дейността на банката е по-силно ориентирана към клиентите, респ. толкова са по-стабилни пазарните ѝ позиции. Ето защо считаме, че съществен показател, който дава информация за нейното присъствие на пазара на банкови продукти и услуги, е *пазарният дял на приходите от продажби, т.е. сумата на приходите от продажби спрямо на конкретната банка в общата сума на приходи от продажби за групата сравнявани банки*.

И така в системата за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките на базата на публично достъпна информация критерият „пазарно присъствие“ може да се оцени чрез използването на пет конкретни показателя, а именно: *достъп до банковите продукти и услуги; относителен пазарен дял на кредитите; относителен пазарен дял на инвестициите в ценни книжа; относителен пазарен дял на депозитите; относителен пазарен дял на приходите от продажби*.

Оценяването на **финансовата устойчивост** на банката изисква изследването да се фокусира върху нейното финансово състояние и получените финансови резултати. В тази насока обект на внимание следва да бъдат такива важни страни от банковата дейност като качество на активите, ликвидност, капиталова адекватност и печалба.

В теорията и практика не съществува единствен показател, който да характеризира рентабилността на банката. За нуждите на външния (дистанционния) анализ на конкурентоспособността от гледна точка на кредитоискателите, вложителите, инвеститорите и т.н. най-широко се прилага

рентабилността на активите (returnonassets – ROA), т.е. чистата печалба спрямо стойността на банковите активи. Показателят изразява колко печалба се генерира от единица активи. Повисоките стойности свидетелстват за поддържането на рационална структура на активите и техния качествен мениджмънт.

Съвременната концепция за банковия мениджмънт се базира на представата за балансирано управление на активите и пасивите. Количествен измерител на резултатите от него е чистият лихвен доход и неговата относителна форма – *чист лихвен марж*. Чистият лихвен доход се определя като разлика между приходите от лихви и разходите за лихви. Реализирането на достатъчен и устойчив нетен доход от лихви е приоритетна задача на всяка финансова институция. Той е един от показателите, в които намират концентриран израз резултатите от посредническата ѝ дейност. Следователно рационалното управление на активните и пасивните банкови операции, респ. конкурентоспособността на банката в сферите на кредитирането, инвестирането, влогонабирането и извъндеPOSITното финансиране намира отражение във величината на чистия лихвен доход. От една страна, се отчитат приходите не само от кредитиране, но и от операции с ценни книжа – акции и облигации. От друга страна се вземат под внимание разходите по всички привлечени ресурси – реализирани депозитни продукти и външно финансиране от паричните или капиталовите пазари. За нуждите на съпоставимостта *чистият лихвен доход по-често се използва като относителна величина – в процент спрямо активите, което дава представа за чистия лихвен марж.*

Една от основните насоки за оценяване финансовото състояние на всяка банка е качеството на банковите активи, респ. техния рисков профил. Това изисква анализиране състоянието и изменението на проблемните активи и преди всичко на проблемните кредити. Кредитите заемат най-значителен дял от активите на банките у нас. Известно е, че кредитирането е най-доходоносната, но същевременно и най-рискова дейност на банките. Евентуално влошаването качеството на банковите кредити може да се превърне в съществена причина за занижаване на конкурентоспособността на банката и обратно – наличието на качествен кредитен портфейл е съществено конкурентно предимство.

На базата на публично достъпна информация приблизителна представа за качеството на кредитите може да се получи чрез сумата на заделените специфични провизии за загуби от обезценка. Както е известно, провизиите се образуват именно на базата на класификацията на активите според тяхното качество. Като интегрален индикатор за качеството на активите, в т.ч. и за качеството на кредитния портфейл, предлагаме използването на *размера на специфичните провизии за покриване на загуби от обезценки, представени в процент спрямо величината на кредитите*. Нарастването на стойностите на този показател отразява влошаване качеството на кредитите, поради необходимостта банките да заделят като разход все по-голям размер провизии за покриване на риска от загуби от обезценки. Това чувствително накърнява тяхната конкурентоспособност. Благоприятна е тенденцията, при която стойностите на коефициента са ниски. Високите му стойности говорят за съществуването на значителен размер „лоши“ кредити.²

Един от ключовите фактори, от който зависи финансовата устойчивост на всяка банка, а отгук и конкурентоспособността ѝ, е степента на нейната *ликвидност*. Не случайно надзора и управлението на ликвидността на банките са обект на конкретна нормативна регламентация.³ Разумното управление и оптимизиране на ликвидността е съществена предпоставка за осъществяване на доходоносни операции, което е важно конкурентно предимство на всяка банка. Обратно, ниската или недостатъчната ликвидност в случая действа като своеобразен ограничител, т.е. оказва стагниращо влияние и се превръща в пречка за нормалната кредитна или инвестиционна активност на банката, накърнявайки нейните конкурентни позиции.

Ликвидността на банката се оценява чрез различни подходи и методи.⁴ При дистанционния анализ най-удобно е прилагането на метода на показателите за ликвидност (Ratioanalysis). За нуждите

² По принцип категорията „лоши кредити“ обхваща тези с просрочия над 90 дни според класификацията на Наредба № 9 на БНБ за оценка и класификация на рисковите експозиции на банките и за установяване на специфичните провизии за кредитен риск. – обн., ДВ, бр. 38 от 2008. Срещу тях банките заделят специфични провизии за покриване на загуби от обезценки.

³ Вж. Наредба № 11 за управлението и надзора върху ликвидността на банките. – обн. ДВ, бр. 22 от 2007.

⁴ Вж. **Вътев, Ж.** и др. Анализ на банковата дейност. Свищов: АИ Ценов, 2013.

на дистанционния анализ на конкурентоспособността е удачно използването на *коэффициента на ликвидните активи*, т.е. *отношението на ликвидните активи спрямо общата сума на пасивите (привлечените средства)*. Той изразява каква част от задълженията на банката (пасивите) са покрити с ликвидни активи, т.е. могат да бъдат незабавно погасени. Ликвидното ѝ състояние се оценява като устойчиво, когато той не е подложен на резки изменения или разгледан в динамика проявява тенденция към увеличаване.

При определяне величината на необходимия за нормална дейност собствен капитал (капиталова база) банките на практика са заставени да увеличават капитала си съобразно степента на нарастване на риска (кредитен, пазарен, операционен) при своите операции. Според съвременните капиталови стандарти (Базел III) следва да съществува адекватност между величината и структурата на собствения капитал и степента на поетия риск в дейността на банката. Това означава да се установи доколко измененията в размера на капитала ѝ за определен период съответстват на промените в рисковия профил на нейната дейност за същия период. Известно е, че *общата капиталова адекватност се изчислява като съотношение на собствения капитал (капиталовата база) на банката спрямо рисковопреетелния размер на активите*. Това съотношение е обект на нормативна регламентация от страна на надзорните органи.⁵ Равнището на капиталова адекватност е един от най-важните показатели, от които се съди за финансовата устойчивост на съвременните банки. За нивото на покритие на риска със собствен капитал се счита за неблагоприятна ситуация, силно накърняваща конкурентоспособността на съответната институция. Това може да се дължи или на недостатъчна величина и прираст на капитала, или на поддържане на неразумна и опасна рискова структура на активите от страна на банката. Съчетаването на високорискови активи с ниско ниво на собствен капитал може да я доведе до критична ситуация. Като положителна се оценява тенденцията към повишаване покритието на рисковите активи със собствен капитал, позволяващо на банката да извършва по-рискови, но доходносни операции, което засилва нейните конкурентни позиции на банковия пазар.

И така в системата за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките смятаме, че критерият „финансова устойчивост“ успешно може да се оцени чрез използването на пет показателя, а именно: *рентабилност на банковите активи; чист лихвен марж; качество на активите; ликвидност; капиталова адекватност*.

Ценна информация за **ефективността на банковата дейност** дава анализът на съотношението между доходите и разходите. Те са главните фактори, от които пряко зависи величината на банковата печалба. В крайна сметка *коэффициент „разходи/доходи“ (cost/income ration)* е директен измерител на ефективността, тъй като изразява каква част от доходите отиват за покриване на съответните разходи и каква част от тях остава за формиране на чист финансов резултат.

Предвид специфичната насока на дистанционното изследване на конкурентоспособността предлагаме използването на този показател в малко по-тесен, модифициран вариант. Ще го конкретизираме не към всички разходи и доходи (някои от тях имат извънреден, случаен, дори спекулативен характер), а само към тези от тях, които имат оперативен характер, т.е. отговарят на основната и постоянна дейност. *Съотношението на оперативните разходи и оперативните доходи изразява оперативната ефективност* на банката. Оценката е положителна при по-ниски стойности на показателя, което означава или снижаване на оперативните разходи, или нарастване на оперативните доходи.

Разходите за издръжка и административно управление са неизбежни. Тези разходи са важен индикатор за качеството на мениджмънта на персонала и разходите за издръжка на банката. По своята природа те са относително постоянни разходи. Административно-управленските разходи включват: разходи за персонал, амортизация, наеми, издръжка на офисите, реклама и маркетинг, телекомуникации, застраховки, канцеларски материали и други консумативи, командировки, абонаментни такси и други. От своя страна разходите за персонала се състоят от: заплати, социални осигуровки, други възнаграждения и бонуси, обезщетения при пенсиониране. В абсолютно изражение те силно зависят от мащаба на дейността и величината на банката. За нуждите на сравнителния анализ е подходящо тяхното интерпретиране като относителна величина – най-често като *административно-управленски разходи, падащи се на единица дейност*. По принцип големината на банката или мащабите на нейната дейност количествено може да се изразят по различен начин, но за

⁵ Вж. Наредба № 8 на БНБ за капиталовата адекватност на кредитните институции. – ДВ, бр. 106 от 2006 г.

най-приемлив измерител се счита сумата на активите. Този показател дава представа колко са административно-управленските разходи, които се падат на единица актив. Оценката е положителна, ако стойностите на коефициента са сравнително по-ниски спрямо други банки-конкуренти. В обратния случай това може да издава прекалено раздут персонал и неефективна управленска политика.

Изследването на ефективността не може да бъде прецизно, ако се пренебрегне най-важния ресурс – начинът на използване на човешкия фактор. На практика, дейността на една организация в много голяма степен е зависима от квалификацията, уменията и опита на човешките ресурси. Ключов фактор за успеха на една бизнес-единица е персоналът, защото, „...способността на фирмата да генерира печалба, се оказва функция не само на обема на инвестираните ресурси, но и на способностите, компетенциите и мотивираните усилия на човешките ресурси”⁶. За банките този проблем стои с особена острота. Всеки отделен банков служител с действията си съзнателно или не оказва пряко или косвено влияние върху резултатите на банката, в т.ч. и върху нейната печалба. Във връзка с това е възможно да се конструира показател, който изразява *чистата печалба, която се пада на едно лице от персонала*. Колкото е по-висок коефициентът, толкова печалбата на един служител е по-висока или казано по друг начин, по-малко служители създават по-висока печалба. Или обратното – колкото е по-нисък коефициента, толкова печалбата на един служител е по-ниска.

Както стана ясно, поради немалкия дял на административно-управленските разходи в общата сума на разходите и техния относително постоянен характер, те следва да бъдат внимателно контролирани. Прекалено големият им размер или необоснованото им нарастване може да предизвика сериозен натиск върху финансовия резултат и силно да занижи ефективността от цялостната дейност. Често използван индикатор в тази насока е *чистата печалба, която се пада на единица административно-управленските разходи*. Този показател изразява единица или 100 лв. административно-управленски разходи колко печалба създава. Високите стойности на коефициента означават, че с по-малко административни разходи се генерира по-висока норма на печалба и обратно.

Високата производителност на труда на дадена стопанска единица винаги се приема като съществено конкурентно предимство и в същото време – рационален измерител за ефективността от нейната дейност. Традиционно производителността на труда се описва като количеството (или стойността) на произведените стоки или услуги от едно лице от персонала.⁷ От гледна точка на спецификата на банковата дейност за банковите продукти е характерно, че времето за тяхното производство съвпада с момента на продажбата и потреблението им (те не могат да се „натрупват” като запаси на „склад”). Затова считаме, че величината на приходите от продажби на банковите продукти може успешно, макар и по косвен начин, да се използва като база за изчисляване на *производителността на труда на банковото предприятие, т.е. приходите от продажби спрямо броя на банковия персонал*. Нарастването на приходите от продажби, които се падат на едно лице от персонала, се оценява като положително явление, тъй като при равни други условия това изразява по-голяма ефективност при използване на човешкия труд.

Следователно дистанционното оценяване на критерия „ефективност” може да се осъществи посредством следните пет показателя: *оперативна ефективност; разходи за единица дейност; печалба на едно лице от персонала; чиста печалба на единица на административни разходи; производителност на труда*.

Големината, активността и мащабите на банковата дейност намират концентриран израз във величината и начина на изменение (увеличаване или намаляване) на активите ѝ. Значителният размер активи или техният постоянен прираст може да стане източник на определени конкурентни предимства за банката в различни насоки:

- по-голям териториален обхват на дейността, респ. по-големи възможности за диверсификация и намаляване на риска от концентрация по отношение на кредитите, депозитите и т.н.;
- възползване от т.нар. “икономии от мащаба” (поради големия обхват на дейността разходите абсолютно нарастват, но отнесени към единица дейност относително намаляват);
- по-широк достъп до финансовите пазари;
- по-голяма чувствителност към иновациите във финансовата сфера;
- възползване от неписаното правило “твърде голяма е да фалира” (“to big to fail”) и др.

⁶ Захариев, А. Финансово управление на човешките ресурси. В. Търново: АБАГАР, 2006, с. 146–156.

⁷ Вж. Чуков, К. Финансово-стопански анализ. С., 2011, с. 69.

По принцип в условия на икономически растеж активността на банките се увеличава, което се отразява върху бързия прираст на активите им. Обратно, по време на стопанска криза техният прираст значително спада. Независимо от това анализът на растежа налага да се проследи *темът на прираст на активите*. По-високият темп на прираст на активите на дадена банка при равни други условия е съществено конкурентно предимство.

Доколкото банките работят преобладаващо с привлечени средства, а по-голямата част от тях са под формата на депозити, общата тенденция към устойчиво нарастване на последните е важно условие за осигуряването на банковата активност и просперитет. Положителната динамика и рационалната структурата на депозитното финансиране е решаващ фактор за стабилността на ресурсната база на всяка банка и съществено нейно конкурентно предимство. Обратно, при внезапно или неочаквано съкращаване на депозити в крупни размери съществува реална опасност от осезателно накърняване на конкурентоспособността ѝ. За целите на анализа на растежа може да се изчисли относителният *темп на изменение на депозитите* за всяка година спрямо предходната.

При оценяване конкурентоспособността на финансовите институции собственият капитал е един от ключовите фактори. Достатъчната капиталова база е предпоставка за тяхното устойчиво развитие и съдейства за неутрализиране на рисковете, на които те са подложени в своята дейност. От размера на капитала зависи величината, до която могат да достигнат активите им, мащабите на тяхната дейност, тъй като съотношението между капитала и активите е обект на нормативна регулация. В крайна сметка увеличаването на собствения капитал е предпоставка за нарастване активността на всяка банка, а оттук и за нейната конкурентоспособност. Динамичният анализ може да бъде насочен към проследяване на относителния *темп на прираст на собствения капитал* през всяка от анализиранияте години спрямо предходната. Благоприятна е тенденцията към прираст на капитала, което е важна предпоставка за поддържане и увеличаване на конкурентните позиции на банката.

Динамиката и темпът на изменение (прираст или намаление) на доходите има важна информационна значимост при анализа на конкурентоспособността. Ясно е, че възможностите за достигане на печалба предимно посредством снижаване на разходите са обективно ограничени. Възниква на дневен ред проблемът за необходимостта от реализирането на дадена печалба най-вече чрез нарастване на доходите и то главно на онези от тях, които имат за източник основната, постоянната дейност на банката, т.е. имат оперативен характер. Можем да се съгласим с твърдението, че “съкращаването на разходите в тесен смисъл в повечето случаи се разглежда като метод за коригиране на грешки от миналото...и често се достига относително бързо. Обратно, повишаването на доходите е по-перспективна, дълготрайна и важна задача в стратегически план”.⁸ Ръстът на оперативните доходи е косвен показател, че банката увеличава конкурентоспособността на продуктите си. Трайното задържане или намаляване на оперативните доходи е неблагоприятен индикатор за нейната конкурентоспособност. Оттук и необходимостта от по-голямо внимание към показателя *темп на прираст на оперативните доходи*.

Известно е, че съществуват два начина за увеличаване на собствения банков капитал: заделяне на част от чистата печалба за натрупване (вътрешен източник) и продажба на банков акции (външен източник). Анализаторите отделят особено внимание на възможностите на банката да осигури нарастване на собствения си капитал от вътрешни източници – чрез капитализиране на част от печалбата. Наличието на устойчив *темп на вътрешна капитализация* може да е приеме като един от значимите показатели за оценяване на конкурентоспособността на банката. Ясно е, че недостатъчната капитализация е заплаха за конкурентоспособността на банката. Един от начините, по които той може да бъде изчислен, е следният:⁹

$$\frac{(СК_1 - ОК_1) - (СК_0 - ОК_0)}{СК_0 - ОК_0},$$

където:

$СК_1$ – собствен капитал в края на анализиранията година

$ОК_1$ – основен капитал в края на същата година

$СК_0$ – собствен капитал в края на предходната година

$ОК_0$ – основен капитал в края на предходната година

⁸ Дериг, Х. Универсальный банк – банк будущего (прев. от немски). М., 2001, с. 149, 178.

⁹ Вж. Вълчев, Ж. и др. Дистанционен анализ на банковата дейност. В. Търново: АБАГАР, 2005.

На тази основа критерият „растеж” количествено се оценява чрез следните показатели: *темпа на прираст на активите; темпа на прираст на депозитите; темпа на прираст на собствения капитал; темпа на прираст на оперативните доходи; темпа на вътрешна капитализация.*

Табл. 1. Количествени критерии и показатели в модела за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките

Критерии за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките	Показатели за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките
1. ПАЗАРНО ПРИСЪСТВИЕ	1.1. Достъп на банковите продукти до клиентите 1.2. Относителен пазарен дял на кредитите 1.3. Относителен пазарен дял на инвестициите в ценни книжа 1.4. Относителен пазарен дял на депозитите 1.5. Относителен пазарен дял на приходите от продажби
2. ФИНАНСОВА УСТОЙЧИВОСТ	2.1. Рентабилност на банковите активи 2.2. Чист лихвен марж 2.3. Качество на активите 2.4. Ликвидност 2.5. Капиталова адекватност
3. ЕФЕКТИВНОСТ	3.1. Оперативна ефективност 3.2. Административни разходи за единица дейност 3.3. Печалба на едно лице от персонала 3.4. Производителност на труда 3.5. Чиста печалба на единица на административни разходи
4. РАСТЕЖ	4.1. Темпа на прираст на активите 4.2. Темпа на прираст на депозитите 4.3. Темпа на прираст на собствения капитал 4.4. Темпа на прираст на оперативните доходи 4.5. Темпа на вътрешна капитализация

И така, в синтезиран вид предлаганите от нас количествените критерии и показатели в модела за дистанционен анализ на конкурентоспособността на банките на базата на публично достъпна информация, са представени в табл. 1.